

İÇTİHAT KALİTESİ VE TUTARLIĞININ SAĞLANMASINDA YENİ BİR YÖNTEM OLARAK ANAYASA MAHKEMESİ ARAŞTIRMA VE İÇTİHAT BİRİMİ*

Musa SAĞLAM**

ÖZET

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru imkanının kabul edilmesiyle birlikte Mahkemenin yargısal oluşumlarının (Genel Kurul yanında Bölümler ve Komisyonların kurulması) ve kararlarının sayısında (her ay ortalama binin üzerinde bireysel başvuru yapılması) önemli bir artış olmuştur. Bu ise Mahkemeyi, bütün yüksek mahkemelerin karşı karşıya olduğu bir sorunla daha açık bir şekilde karşı karşıya getirmiştir: içtihadın kalitesi ve tutarlığının sağlanması. Buna bir çözüm olarak, 2012 yılında yeni İçtüzük ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi “Jurisconsulte” departmanı örneğinden esinlenerek Mahkemede Araştırma ve İctihat Birimi (Ar-İç) kurulmuştur. Birim, bireysel başvuruların alınmaya başladığı Eylül 2012 tarihinde çalışmalarına başlamış ve Şubat 2015 tarihine kadar görevli kılındığı alanda ülkemizde diğer yüksek mahkemelere emsal teşkil edecek nitelikte önemli faaliyetleri başlatmış ve bu çalışmaları Mahkemede ile takdir toplamıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesi, Bireysel başvuru, Araştırma ve İctihat Birimi, Jurisconsulte, İctihat kalitesi ve tutarlılığı

THE RESEARCH AND CASE-LAW DEPARTMENT OF THE CONSTITUTIONAL COURT: A NEW METHOD TO ENSURE THE QUALITY & CONSISTENCY OF COURT'S JURISPRUDENCE

ABSTRACT

With the introduction of individual application to the Constitutional Court as a new legal remedy, there has been a significant increase in the judicial organs (establishment of Sections and Commissions in addition to the Plenary of the Court) and the number of judgments of the Court (average number of individual applications filed each month is more than one thousand). This situation clearly exposed the Court to a problem that is encountered by all other high courts: ensuring the quality and consistency of the case law. As a solution to this problem and with an inspiration from the “Jurisconsulte” department of the European Court of Human Rights, the

* Yrd. Doç. Dr., Anayasa Mahkemesi Ar-İç Raportörü, Niğde Ün. İİBF Kamu Yön. Hukuk Bilimleri ABD, saglammusa72@gmail.com.

** Bu çalışma, Araştırma ve İctihat Biriminin (Ar-İç), İçtüzük'ün kabul edilmesi ve gerekli görevlendirmelerin yapılmasının ardından faaliyetlerine başladığı Eylül 2012 tarihi ile Şubat 2015 tarihi arasındaki faaliyetleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu dönemde Birimin faaliyet alanları ana hatlarıyla ortaya çıkmış olmakla beraber bilinmelidir ki zaman içinde bu alanlarda ve Birimin işleyişinde değişiklik olması muhtemeldir.

Research and Case-Law Department (Ar-İç) was established at the Constitutional Court. This department started to work on September 2012, when the Court started to receive individual applications, and initiated important activities in its field of service until February 2015. These activities of the department served as a model to other high courts and received general approval and appreciation.

Keywords: *Constitutional Court, Individual application, Research & Case-Law Department, Jurisconsulte, Quality and consistency of the case-law*

GİRİŞ

5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 12 Eylül 2010 tarihindeki halkoylamasında kabul edilmiş ve böylece doktrin ve yargı çevrelerinde uzun dönemdir dile getirilen Anayasa Mahkemesine (AYM) bireysel başvuru hakkı hukuk sistemimizde yerini almıştır. Bundan böyle herkes, Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilmektedir. Anayasa’nın geçici 18. maddesi ve 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 76. maddesi bağlamında bireysel başvuruya başlamak için iki yıllık bir hazırlık süreci öngörülmüştür. Bu süre içinde AYM, gerek mevzuat gerekse kurumsal kapasite olarak kendisini yoğun bir şekilde bireysel başvuruya hazırlamıştır¹.

AYM’nin kurumsal kapasitesini arttırmak ve yeni dönemdeki zorluklarla başa çıkabilmek için getirilen en önemli yeniliklerden birisi de, 12/7/2012 tarihli ve 28351 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 26. maddesi ile kurulan Araştırma ve İçtihat Birimidir (AR-İÇ).

Ar-İç Biriminin kuruluşu ile ilgili ilk çalışmalar, bireysel başvuru usulünün kabul edildiği, ilk ve önemli kararlarının alındığı dönemde Mahkeme Başkanı olan Haşim KILIÇ’ın girişimleri ile başlamıştır. Anayasa Mahkemesi raportörlerinden beş kişinin Avrupa Konseyi ile Anayasa Mahkemesi dâhil Yüksek Mahkemelerin birlikte yürüttüğü *Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi*

---

¹ Bireysel başvuru hazırlık çalışmalarının ayrıntılı açıklaması için bakınız; Bahadır KILINÇ, “*The Establishment of the Individual Application System In Turkey: A Promising Experience*”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 5, Haziran 2015, s. 571-587.

kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine çalışmak üzere altı aylık süre ile (Kasım 2011-Mayıs 2012 tarihleri arasında) gönderilmesi ile hızlanmıştır. Özellikle AİHM’de aynı çerçevede faaliyet gösteren ve her açıdan yeni, kendine özgü bir yapısı ve çalışma usulü olan “*Jurisconsulte*” Departmanı, Ar-İç Biriminin oluşumu, yapısı, çalışma usul ve esasları üzerinde son derece belirleyici olmuştur². Anayasa Mahkemesinin 6216 sayılı Kanun’a uygun olarak yeni İçtüzük’ü hazırlanırken AİHM örneği de dikkate alınarak Ar-İç Birimi oluşturulmuştur³.

İçtüzük’ün 26. maddesinin (1) numaralı fıkrasına göre Birimin bir Başraportörün gözetiminde yeterli sayıda raportör, raportör yardımcısı ve personelden oluşması öngörülmüştür⁴. Birimin yeni dönemde Anayasa Mahkemesinin karşılaşacağı öncelikli iki temel soruna çözüm bulmak amacıyla kurulduğu belirtilmelidir.

İlk olarak Mahkemenin karar veren yargısal oluşumlarının sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir: Daha önce Mahkeme sadece Genel Kurul şeklinde karar verirken artık bireysel başvuruların ilke olarak esası hakkında karar vermek üzere iki bölüm ve kabul edilebilirliklerinin tespiti için de her bir bölüm altında üçer komisyon oluşturulmuştur. Bir de anılan yargısal birimlerce verilen kararlara, Komisyonlar Başraportörü tarafından imzalanan idari ret kararları eklenmelidir. Mahkemenin bölümleri ve komisyonları arasında konu

² Çalışmanın yazarı, anılan Proje kapsamında AİHM’de kaldığı altı aylık süre içinde “*Jurisconsulte*” Departmanında çalışma, onun faaliyetlerini ve işleyişini yerinde gözlemleme imkânına sahip olmuş ve bu deneyimini de Avrupa Konseyinin desteği ile yayınlanan bir çalışmada aktarmıştır (Musa SAĞLAM, “*İçtihat Danışmanı (Jurisconsulte) ve Departmanı*”, in **Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri**, Ed. Musa SAĞLAM, Avrupa Konseyi Yayını, Şen Matbaa, Ankara, Şubat 2013, s. 71-105).

³ Ar-İç Birimi, iki yılı aşkın bir süre boyunca yeni bir kurum olarak kendini kabul ettirmenin zorluklarına ve “*Jurisconsulte*” Departmanına göre kısıtlı imkânlarına rağmen faaliyetlerini sürdürmüş, çalışmalarında Mahkemenin üye, raportör ve raportör yardımcılarınca desteklenmiştir. Birimin AYM örneğinde başarılı olması halinde diğer Yüksek Mahkemeler açısından da örnek alınmasının söz konusu olabileceği kanaatindeyiz.

⁴ Çalışmanın kaleme alındığı tarih itibarıyla (Şubat 2015) Birim faaliyetleri bir Başraportör, beş raportörün gayretleriyle sürdürmekteydi. Birimin zaman içinde raportör sayısında bir azalmanın olduğu Birimde raportör yardımcısı ve personel görevlendirmesinin de yapılmamış olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla Birimin kendisine verilen ve aşağıda ayrıntılarıyla açıklanan görevlerini yerine getirebilmesi için desteklenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Ayrıca Birim aşağıda detayları ile verilecek çalışmalarını Birimde görev yapan raportörlerin özverili çalışmaları sayesinde gerçekleştirebilmiştir. Bu nedenle sayısının azlığına rağmen son derece önemli ve tatmin edici faaliyetleri yerine getiren raportörlerin Birimin şu andaki düzeyine katkısı yadsınmaz.

itibarıyla yetki açısından bir ayırım yapılmadığı da hatırlatılmalıdır. Başka bir ifadeyle her bölüm ve her komisyon bireysel başvuruya ilişkin herhangi bir konuda karar alabilir. Bu da Mahkemenin farklı birimlerinin verilen kararlardan haberdar olması, diğer bir ifadeyle birbirilerinin kararlarını takip etmesi zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Elbette kararların yazımında da ortak ilkelerin tespiti ve farklı birimlerin bu ilkelere uygun olarak hareket etmesi sağlanarak birörnekliliğin temini önem kazanmaktadır.

İkinci olarak norm denetimi yaparken Mahkemenin verdiği kararların sayısı ve çeşidinin bireysel başvuruya göre son derece az olduğu bilinmelidir. Örneğin 2008-2014 yılları arasındaki dönem içinde AYM'nin *iptal davası ve itiraz başvurusu çerçevesinde* karara bağladığı dosyaların yıllık ortalama sayısı 163'tür. Bu kapsamda 2014 yılında Anayasa Mahkemesinde açılan 199 adet iptal ve itiraz davası olmuş, bunlardan 162 adedi sonuçlandırılmıştır. 2015 yılı içinde açılan davalarla birlikte Mahkemenin elinde karara bağlanmayı bekleyen toplam dava sayısı 45'tir. Oysa 23 Eylül 2012 tarihinden 29 Ocak 2015 tarihine kadar olan dönemde Mahkemeye yapılan *bireysel başvuruların* sayısı 2012 yılında 1.342, 2013 yılında 9.897 ve 2014 yılında 20.578 ve 2015 yılında 29 Ocak 2015 gününe kadar 1752 olmak üzere toplam 33.569'dur. Bu başvuruların; 4.828'i bireysel başvuru bürosu, 10.538'i Komisyonlar, 1.251'i Bölümler tarafından olmak üzere 16.617'si karara bağlanmıştır. Mahkememiz önündeki derdest dosya sayısı anılan tarih itibarıyla 16.952'dir. Mahkememizce ihlal kararı verilen başvuru sayısı ise aynı tarihte 429'dur⁵. Başvuru ve kararların sayısındaki bu artış, verilen kararların gerek Mahkeme çalışanları gerekse diğer muhatapları tarafından bilinir kılınması çabasını gerekli kılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin yargısal oluşumları kararlarını verirken daha önce kendisinin ve diğer oluşumların verdiği kararları dikkate almak zorundadır. Mahkemenin bu anlamda belki de en zorlu sınavı içtihadta istikrarın sağlanmasıdır. Bu zorluğun aşılması her şeyden önce içtihadın bilinebilirliği ile mümkündür. İchtihadın tutarlılığı yanında Mahkeme, içtihadın yazım, dilbilgisi ve anlatım açısından kalitesine de dikkat etmelidir. Bu açıdan içtihadın sade, muhataplarınca tereddüde yer vermeyecek şekilde anlaşılır ve özlü bir şekilde kaleme alınmasına özen gösterilmesi gerekir.

---

⁵ Anayasa Mahkemesinin dava ve karar sayılarına ilişkin veriler, Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü ve Bireysel Başvuru Müdürlüğünden alınmış ve bu verilerin bir kısmı ise Anayasa Mahkemesi önceki Başkanı Sayın Haşim Kılıç'ın yeni Üye Kadir ÖZKAYA'nın yemin töreninde yaptığı konuşma metninde de mevcuttur: <http://www.anayasa.gov.tr/Baskan/Konusmalar/25/index.html> (E.T. 22/2/2015)

Dikkat çekilen bu iki husus, içtihadın kalitesi ve tutarlılığı, son derece önemli, zor ama gerçekleştirilmesi gereken bir misyona işaret eder. Kaldı ki Anayasa Mahkemesi de kararlarında hukuki güvenlik ilkesi bağlamında bu iki hususu da kapsayan hukuk güvenliği ilkesine ilişkin dikkat çekici değerlendirmeler yapmıştır. Hukuk kurallarının “...hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi de gereklidir. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenlikle bağlantılı olup birey, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını, bunların hangi müdahale yetkisini doğurduğunu bilmelidir. Birey, ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörebilir ve davranışlarını belirler. Hukuk güvenliği, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar.”⁶ Bireysel başvuruda da AYM benzer ifadelerle içtihadını tekrarlamıştır⁷: “Bir kanuni düzenlemenin bireylerin davranışını ona göre düzenleyebileceği kadar kesinlik içermesi, kişinin gerektiği takdirde hukuki yardım almak suretiyle, bu kanunun düzenlediği alanda belli bir eylem nedeniyle ortaya çıkacak sonuçları makul bir düzeyde öngörebilmesi gerekmektedir”⁸.

AYM, hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olarak hukuk kurallarının açık, anlaşılabilir, erişilebilir ve öngörülebilir olmasını ararken kendi kararlarının aynı nitelikte olmasına tabi olarak özen göstermelidir. İchtihadın kalitesi dediğimizde ilk olarak kararların sade ve anlaşılır bir dille yazılmış olması ifade edilir. Kararın mantık örgüsünün de kuvvetli, takip edilebilir ve kavranabilir olması gerekir. Kaliteli bir içtihat, aynı zamanda, kesinlik ve belirlilik özelliklerini de taşımaktadır. Karar metni anlaşılmayan, tereddütlere yol açan ve ikna edicilikten uzak bir kararın muhataplarınca yerine getirilmesinin sorunlu olacağı aşikârdır.

Hukuk devletinin önemli unsurlarından biri olan hukuki güvenlik ilkesi aynı zamanda hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanmasında

⁶ AYM, E.2011/129 K.2012/81 K.T. 24/5/2012.

⁷ Kamil Koç, B. No: 2012/660, 7/11/2013, § 71.

⁸ AİHM de “ancak vatandaşlara davranışlarını önceden ayarlama imkânı verecek kadar açık düzenlemelerin ... hukuk normu olarak kabul edilebileceğini hatırlatır. Bu, belirli bir eylem neticesinde doğabilecek sonuçların, bir danışmanın da yardımıyla olayın şartları içinde makul bir ölçüde öngörülebilmesi anlamını da taşımaktadır.” (Kayasu/Türkiye, B. No: 64119/00, 13/11/2008, § 83).

belirli bir istikrarın temin edilmesini ve böylece kamuoyunun mahkemelere güven duymasının sağlanmasını gerektirir. Çelişkili mahkeme kararlarının varlığı, bu soruna bir çözüm bulun(a)maması, yargıya güveni azaltacak ve hukuki güvenliği tehdit edecektir⁹. Mahkeme Bölümlerinin, aynı konudan kaynaklanan davalarda, farklı sonuçlara ulaşmaları, yeterli düzeyde gerekçelendirilmiş içtihat değişikliği niteliğinde değilse, bir başvurunun bir Bölüme düştüğü takdirde ihlal kararı verileceği, diğer Bölümce incelendiğinde ihlal bulunmayacağı gibi ihtimale dayalı ve birbirine zıt sonuçlara yol açacaktır. Böyle bir manzara elbette kişilerin yargı sistemine duymaları beklenen güvene zarar verecektir. Kaldı ki AYM de bireysel başvuruya ilişkin kararlarında istisnai de olsa bir yüksek mahkemenin farklı daireleri arasında¹⁰ ya da yüksek mahkemelerin kendi aralarında¹¹ aynı konulardan kaynaklanan

⁹ *Nejdet Şahin ve Perihan Şahin/Türkiye* [BD], B. No: 13279/05, 20/10/2011, § 57. “Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, hukukun üstünlüğü prensibini Sözleşmeciler devletlerin ortak değerlerinden biri olarak deklare eden Sözleşme’nin Başlangıcı ışığında yorumlanmalıdır. Ayrıca hukukun üstünlüğünün temel unsurlarından biri hukuki ilişkilerde, durumlarda (hukuki) güvenliğinin, istikrarın temini ilkesidir ... Kaldı ki bu ilke kişilere hukuki durumlarda belirli bir istikrarı sağlamayı güvence altına alır ve böylece kişilerin yargıya olan güvenini temin ve teşvik eder ... Gerçekten de içtihat farklılıklarının süregitmesi, halkın yargı sistemine güvenini zedeleyecek, azaltacak nitelikte hukuki belirsizlikler yaratmaya elverişlidir. Hâlbuki bu güven hukuk devletinin temel esaslarından birini oluşturmaktadır”

¹⁰ Bkz.; *Türkan Bal*, B. No: 2013/6932, 6/1/2014. Somut olayda başvuru, raporlu olmasına rağmen, iş bırakma eylemine katıldığı gerekçesiyle işten çıkartılmasına karşı açtığı davanın, haksız ve benzer davalarda verilen farklı dairelerin onama kararlarıyla çelişir biçimde Yargıtay tarafından reddedilmesinin esas olarak adil yargılanma hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. AYM, kendisinin somut davanın ne şekilde sonuçlandırılması gerektiği hususunda bir değerlendirmede bulunamayacağını ancak “nihai yargılama makamını oluşturan Yargıtay daireleri arasındaki yorum farklılıklarının, benzer nitelikteki davaların karara bağlanması sürecinde hukuki belirsizliğe yol açtığını(n) ve başvuru için öngörülemez olduğunu”n altını çizmiştir (§ 68). Öte yandan eldeki işte, farklı kararlar verilmesi halinde çözüm sunabilecek yapısal bir mekanizmanın var olmasına rağmen bunun teoride kaldığını ve işletilmediğini de belirlemiştir (§ 69). Oysa AYM’ye göre “yüksek mahkemelerin oynaması gereken rol tam da yargı kararlarında doğabilecek içtihat farklılıklarına bir çözüm getirmektir”. (§ 56). Bu nedenle, “mevcut yapısal mekanizmanın işletilmesindeki eksiklikle birlikte ele alındığında, Yargıtay dairelerinin ilamlarında yeterli gerekçeyle desteklenmeyen farklılıkların bulunmasının, başvurunun açtığı davanın görülmesi bakımından hukuki belirsizliğe neden olduğu ve başvuru açısından öngörülemez bulunduğu sonucuna varılmıştır” (§ 72).

¹¹ *Ahmet Saygılı ve Şefika Saygılı*, B. No: 2013/135, 21/1/2014. Bu olayda, askerlik görevini yerine getirdiği sırada meydana gelen trafik kazasında yaşamını yitiren oğulları nedeniyle açtıkları tazminat davası Askeri Yüksek İdare Mahkemesince (AYİM) reddedilen başvuru, söz konusu kazada hayatını kaybeden bir başka askerin yakınlarının Ankara 8. İdare Mahkemesinde açtıkları davanın kabul edilip tazminata hükmedilmesinin aynı olaya ilişkin aynı istemle açılan davalarda farklı kararlar verilmesini ortaya çıkardığını ve yargıya duyulan güveni zedelediğini ileri sürmüşlerdir. AYM ise “somut olayda, aynı duruma ilişkin farklı yargı kollarına bağlı mahkemelerde açılan davalarda farklı hukuki sonuçlara ulaşıldığı açık olup, uygulamada bu tür ihlalleri ortadan kaldıracak mekanizmaların bulunduğu, ancak

davalarda içtihat farklılığının hukuk güvenliği ilkesini zedeleyebileceğine hükmetmiştir.

Tutarlı bir içtihat, kararın hukuki güvenlik ilkesini zedelemeyecek şekilde oluşturulmasını ve hukuk kurallarının Mahkemedeki farklı yargısal birimler tarafından benzer şekilde yorumlanmasını gerektirir¹².

Öte yandan bireysel başvurunun muhataplarının kararları bilmesi ve takibi de önemlidir. Mahkemenin farklı hususlara ilişkin yerleşik içtihadını bilen kişiler, başvurularının başarı şansı konusunda belli kanaate sahip olacaklarından başvurularını ona göre formüle edecekler ya da başarı şansı yok ise belki de hiç başvuru yapmayabileceklerdir. Böylece Mahkeme de gereksiz iş yükünden kurtulacaktır.

Yukarıda belirtilen kaygılar, Birimin tanımı yapılan İttüzük hükmüne de yansımış ve görev tanımı bu kaygıları giderecek şekilde yapılmıştır. Ar-İç, İttüzük'ün 3. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendine göre "*Mahkeme kararlarını izleyerek içtihadın geliştirilmesi ve tanıtımı için çalışmalar*

---

yetersiz kaldığı ve etkili bir çözüm sunamadığı görülmektedir" tespitini yapmıştır. AYM'ye göre "*örneğin, aynı yargı kolundaki mahkemeler arasında var olan içtihat farklılığını giderecek "içtihadı birleştirme kararı" yöntemi ile farklı yargı kolları arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluğunu giderecek "Uyumsuzluk Mahkemesi"ne başvuru sistemi gibi yolların bulunduğu, fakat somut olay açısından gerek pratikte gerekse mevzuattan kaynaklı nedenlerle bu mekanizmaların işlemediği anlaşılmaktadır*" (§ 48). Bu nedenle, söz konusu durumun başvurucular açısından "*hukuki belirsizliğe ve güvensizliğe neden olduğu ve ... öngörülemez*" olduğu değerlendirilerek adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

¹² Bu ifadeden Mahkemenin içtihat değişikliğine gidemeyeceği anlaşılmamalıdır. Fakat yargı kararları öngörülebilir olmalı ve istikrar göstermelidir. Mahkeme içtihat değişikliğine gittiğinde bunu çok ciddi sebeplere dayandırmalı ve bu sebepleri ikna edici şekilde açıklamalıdır. Bu hususa ilişkin AIHM'in yaklaşımı şöyledir: "*Mahkeme, önceki kararlarıyla bağlı olmamakla birlikte, hukuki belirginlik, öngörülebilirlik ve hukuk önündeki eşitlik ilkeleri gereğince, sağlam bir gerekçe olmadan önceki davalardaki içtihatlarından ayrılmamaktadır. Ancak Sözleşme insan haklarının korunması için ilk ve önde gelen bir sistem olduğundan, Mahkeme davalı devlette ve genel olarak Sözleşmeli Devletlerde değişen koşulları göz önünde tutmalı ve gerçekleştirilmesi gereken standartlar konusunda yakınlaşmalara bir cevap vermelidir. Sözleşme'nin hakları teorik ve kâğıt üstünde bırakacak şekilde değil ama pratik ve etkili kılacak tarzda yorumlanması ve uygulanması büyük bir önem taşımaktadır.*" Osman DOĞRU/Atilla NALBANT, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2. Cilt, I. Baskı, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2012, s. 35.

Öte yandan AYM de bireysel başvuruya ilişkin kararlarında benzer görüşleri ortaya koymuştur: "*Mahkeme içtihatlarındaki değişme yargı organlarının takdir yetkisi kapsamında kalmakta olup, böyle bir değişiklik özü itibarıyla, önceki çözümün tatminkar bulunmaması anlamına gelir ... Ancak, aynı hususta daha önce çıkan kararlardan farklı bir hüküm kurulması halinde, mahkemelerce, bu farklılaşmaya ilişkin makul bir açıklama getirilmesi gerekmektedir ...*" (Türkan Bal, B. No: 2013/6932, 6/1/2014, § 55)

yapmak, içtihat farklılıklarının önlenmesine yönelik önerilerde bulunmak ve bu amaçlarla istatistikler ve araştırma raporları hazırlamakla görevli birim” olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla Birim, Genel Kurul ve Bölümlerle yakın işbirliği içinde çalışmakta ve esasen içtihadın uyumu ve kararların kalitesinin sağlanması hususunda görev yapmaktadır. Ancak Birimin diğer bazı görevleri de üstlendiği görülmektedir ki bunları da dikkate alarak onun görevleri toplu olarak şu şekilde sıralanabilir:

Ar-İç; Genel Kurul, Bölümler ve Komisyonlar Raportörlükleri bünyesinde görev yapan raportör ve raportör yardımcılarının Genel Kurul ve Bölümler önüne sunulmak üzere hazırladıkları *karar taslaklarını* içtihat kalitesi ve uyumu (*yazım ve dilbilgisi ile içtihat tutarlılık*) yönünden inceler (I).

Öte yandan Ar-İç, araştırma ve inceleme görevi bağlamında Başkan ve Başkanvekilleri tarafından talep edilen ve Mahkemenin önünde tartışılması muhtemel konularda karşılaştırmalı hukuk incelemesine dayalı *araştırma raporları* hazırlamakta ve bunları Mahkeme üye, raportör ve raportör yardımcılarının bilgisine sunmaktadır (II).

Ayrıca Birim, Mahkeme kararlarının takibi açısından, Bölümler ve Genel Kurul tarafından verilen kararların sistematik kavram indeksini de içeren “*Kararlar Bülteni*”ni hazırlamaktadır. Bölümler tarafından yapılan toplantının ardından o günkü gündeme ilişkin “*Kısa Karar Özetleri*” de üye, raportör ve raportör yardımcılarının bilgisine sunulmaktadır. Birim tarafından başta kabul edilebilirlik kriterleri olmak üzere haklar esas alınarak belirli bir tarihe kadar verilen kararların derlendiği ve AİHM içtihadı ile bağlantılı olarak aktarıldığı “*Rehber*”ler de hazırlanmaktadır. Ayrıca Birim, Bültende yayınlanan kararların ya da Rehberlerdeki kararların tartışıldığı içtihat değerlendirme toplantıları da organize etmektedir (III).

Son olarak Birim, başta AİHM olmak üzere uluslararası yargı organlarının ve diğer ulusal yüksek mahkemelerin içtihatlarını takip ederek bu konularda “*Bilgi Notları*” hazırlamaktadır. İnsan hakları alanında meydana gelen gelişmelerden Anayasa Mahkemesi açısından önemli olanlar hakkında da bilgilendirme görevini yerine getirmektedir. İhlal kararları kısaca sonuçlarıyla birlikte belirten liste ile bunların haklara göre dağılımını gösteren istatistikî veriler de bu kapsamda değerlendirilebilir (IV).

I. KARAR TASLAKLARININ İNCELENMESİ¹³

İçtüzük'ün 26. maddesinin (2) numaralı fıkrasının (a) bendinde Birimin karar taslaklarını inceleme görevinin kapsamı, usulü ve süresi konusunda açık hükümler yer almaktadır:

“Rapor ve karar taslaklarını, Genel Kurulda ve Bölümlerde görüşülmesinden önce içtihat uyumluluğu ve gelişimi ile hukuk dili ve yazım kuralları yönünden inceleyerek gerekli gördüğünde ilgili rapor ya da karar taslağı ile birlikte Genel Kurul ya da Bölüme sunulmak üzere, bunların Birime ulaştırılmasından itibaren bir hafta içinde görüş hazırlamak.”

Birimin incelenmesi öngörülen metinler “*rapor ve karar taslakları*” olarak tespit edilmiştir¹⁴. Bununla beraber, rapor hazırlama sadece iptal davası

¹³ Karar taslaklarının Birim tarafından incelenmesi usulünde zaman içinde kısmi de olsa değişiklikler yapılmış olduğundan veya yapılabileceğinden burada ifade edilenlerin çalışmanın kaleme alındığı tarih itibarıyla (Şubat 2015) geçerli olan işleyiş ve usul olduğunu belirtmek gerekir.

¹⁴ Bu aşamada rapor ve karar taslaklarının incelenme usulünü daha iyi kavrayabilmek için iptal davası ve itiraz başvurusu ile bireysel başvuruların inceleme usulünden kısaca bahsetmek gerekir.

—*İptal davası veya itiraz başvurusu* yapmak üzere verilen dilekçeler hakkında Mahkeme tarafından kaydı yapıldıktan sonra Başkanın talimatıyla tespit edilen bir raportör tarafından “*İlk İnceleme Raporu*” hazırlanır. Dilekçenin esasına geçilebilmesi dosyanın gerekli şekil ve usul koşullarını (dava açma süresi, dava açmaya yetkili kişiler tarafından dilekçenin verilip verilmediği, dava dilekçesine eklenmesi zorunlu belgelerin olup olmadığı vb.) taşıyıp taşımadığının değerlendirildiği bu rapor, Heyete dağıtılır ve orada görüşülür. Eğer ilk inceleme aşamasında bir sorun tespit edilememişse dava dosyasının esasına geçilmesine karar verilir ve raportörü bu kez, iptal davası veya itiraz başvurusuna konu normun anayasallık denetimini içeren bir rapor hazırlar ki buna “*Esas İnceleme Raporu*” adı verilir. Anılan raporun hazırlanması ve Heyete dağıtılmasının ardından Başkan tarafından belirlenen gündeme göre iptal davası veya itiraz başvurusu dosyası görüşülür ve ilgili normun anayasallık sorunu bir karara bağlanır. Bundan sonra raportör, Heyet tarafından anayasallık sorunu hakkında oluşturulan görüş doğrultusunda bir “*karar taslağı*” hazırlar. Bu taslak, Heyet huzurunda okunur, tartışılır ve taslağa son hali verilerek metin imzaya açılır. İmza aşamasının ardından metin, Resmi Gazete’de yayınlanmak üzere Başbakanlık ilgili Birimine iletilir. Dolayısıyla iptal davası veya itiraz başvurusunda ilke olarak iki farklı rapor hazırlanır ve bu raporların görüşülmesinin ardından ancak bir karar taslağı ortaya çıkar.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Şubat 2015 sonrasında Heyet tarafından alınan bir kararlar esas inceleme raporu ile birlikte karar taslağının da hazırlanması usulü benimsenmiş, böylece kararın yazılması ve yayımlanması sürecini hızlandırmak amaçlanmıştır. Bundan böyle esas inceleme raporunun görüşülmesinin ardından Heyette oluşan görüşe göre karar taslağının hazırlanması usulü terk edilmiş, raportörün kendi hazırladığı rapordaki görüşe uygun bir taslağı hazır ederek Heyet önüne gelmesi öngörülmüştür.

—*Bireysel başvuruda* ise gerek Komisyonlar gerekse Bölümler Raportörlüğünde görev yapan raportörler doğrudan kabul edilemezlik ve/veya esasa ilişkin “*karar taslakları*”nı hazırlar ve bu şekilde hazırlanan metinler, Heyet tarafından görüşülüp karara varıldıktan sonra gerekli

ve itiraz başvurusu gibi Genel Kurulun klasik görevleri için söz konusu olmakta, bireysel başvuruda doğrudan raportörlerce kabul edilebilirlik ve/veya esasa ilişkin karar taslakları hazırlanmaktadır. Başlangıçta Birimin bireysel başvurudan kaynaklı iş yükü dikkate alınarak bahsedilen işlerde de raporların incelenmesi usulünün uygulanması belli bir süreliğine ertelenmiştir. Bu kararın alınmasında bireysel başvurunun yeni olması, onun işleyiş ve usule ilişkin konularının henüz yerleşmemiş ve bu alandaki ilke kararlarının henüz alınmamış olması vb. faktörler rol oynamıştır.

Birimin yapacağı incelemenin kapsamı da anılan bendde ifade edilmektedir: karar taslaklarını “*ıçtihat uyumluluğu ve gelişimi ile hukuk dili ve yazım kuralları yönünden*” incelemek. Aslında içtihat uyumluluğu ve gelişimi görevi, kararlar arasında tutarlılığın sağlanması, içtihat istikrarını temini çerçevesinde Heyetin dikkatini çekmek işini de içermektedir.

Ar-İç tarafından yapılan incelemenin zamanı olarak, rapor ve karar taslaklarının “*Genel Kurulda ve Bölümlerde görüşülmesinden önce*”ki safha belirlenmiştir. Birim, bu görevini karar taslaklarının kendisine ulaşmasından itibaren “*bir hafta içinde*” yerine getirmek durumundadır. Bu noktada belirtilmelidir ki yargısal birimler olan Komisyonlara sunulan karar taslakları ile Komisyonlar Başraportörü tarafından imzalanarak tamamlanan idari ret kararları Ar-İç Birimince incelenmemektedir¹⁵. Bunun iki temel sebebi olduğu söylenebilir. İlki, Komisyonlar tarafından verilen kararların Bölümlerce verilen ilke kararlarını takip etmesi, kural olarak içtihat açısından bir yenilik ve sorun içermemesidir. Dięeri ise Komisyonlar, filtreleme görevi kapsamında başvuruların ezici çoğunluğu hakkında karar vermek durumundadır. Bu kararların da Birim tarafından incelenmesi Birimi asıl işlevinden uzaklaştıırıp işleyemez hale getirebilecektir.

İçtüzük’te Birim tarafından “*Genel Kurul ya da Bölüme sunulmak üzere*” bir görüşün hazırlanması öngörülmüştür. İlke olarak Birimin hazırladığı görüşler, Heyetin karar taslaklarını incelemesine yardımcı olmak, kararlar üzerinde daha geniş perspektiften bir tartışma ortamı sağlanarak nitelikli bir karar metninin ortaya çıkmasına katkıda bulunmak amacına matuftur. Ayrıca hukuk dili ve yazım kuralları yönünden yapılan inceleme ile de Heyetin, bu

---

düzeltilmeler yapılarak imzalanmasının ardından Resmi Gazete’de ya da Mahkemenin internet sayfasında yayınlanmaya hazır hale gelir.

¹⁵ Bununla beraber Komisyonlar Raportörlüęü bünyesinde karar taslaklarını okuma gruplarının oluşturulduğu, Komisyona sunulmak üzere hazırlanan taslakların öncelikle bu grupların denetiminden geçtiği ifade edilmelidir.

alana ilişkin esasları belirledikten sonra bu hususlarla meşgul olmaksızın başvurunun içerdiği esaslı sorunlar üzerinde eğilmesi amaçlanmıştır. Kaldı ki iki buçuk yılı aşkın uygulamasında 30 bini aşkın başvuru ile karşı karşıya kalan Mahkemede yargısal birimlerin iptal davası ve itiraz başvurusu benzeri işlerde olduğu gibi her bir dosyanın incelenmesinde çok fazla imkân ve zamana sahip olamayacağı da açıktır. Bu açıdan Genel Kurul ve Bölümlere önemli meseleler üzerinde yeterince duracak fırsatların tanınmasının gerekli olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Karar taslaklarının incelenmesine ilişkin temel unsurları bu şekilde belirttikten sonra incelemenin farklı Mahkeme faaliyetleri çerçevesinde işleyişi hakkında bilgi verilebilir.

A. BİREYSEL BAŞVURU

Bireysel başvuruda doğrudan karar taslaklarının hazırlandığı ve Birimin de sadece Bölümlere sunulmak üzere hazırlanan karar taslaklarını incelediği belirtilmelidir. Bu karar taslakları kural olarak Bölümler Raportörlüğünde, istisnai olarak ise Komisyonlar Raportörlüğünde görevli raportör ve raportör yardımcıları tarafından hazırlanır¹⁶. Bununla beraber Ar-İç bünyesinde karar taslağını incelemeye sunan Birime göre farklı bir inceleme usulü de takip edilmez.

Komisyonlar ya da Bölümler Raportörlüklerinde görevli raportör ve raportör yardımcıları tarafından hazırlanan karar taslağı, ilk olarak kendi Biriminin Başraportörünün incelemesine sunulur. Başraportörün incelemesinin ardından, gerektiğinde onun görüşlerini de içeren karar taslağı Ar-İç Başraportörüne iletilir. Başraportörce yapılan ilk değerlendirmede karar taslağının ilgili olduğu konu ve yeni bir meseleye ilişkin olup olmadığı tespiti yapılır. Çünkü Birimde görevli raportörler arasında kabul edilebilirlik

¹⁶ İçtüzük'ün 34. maddesinin (4) numaralı fıkrasına göre “İş yükünün elvermesi veya iş verimliliğinin gerekli kılması hâllerinde Komisyonlar Başraportörünün uygun görmesi durumunda Komisyonlar raportörlüğünce Bölümlere sunulmak üzere her türlü karar taslakları hazırlanabilir.”

kriterleri¹⁷ ve bireysel başvuru konusu haklara¹⁸ bağlı olarak uzman grupları oluşturulmuştur. Örneğin mahkemenin yetkisine ilişkin (kişi, konu, zaman ve yer bakımından yetki) bir meseleyi içeren karar taslakları aynı raportör(ler)e iletilir. Aynı şekilde yaşama hakkı, işkence ve eziyet yasağı, zorla çalıştırma yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği ile suçların ve cezaların kanuniliği konularını

¹⁷ Kabul edilebilirlik kriterleri hiyerarşisi Mahkeme bünyesinde raportörlere dosyaları inceleme ve değerlendirmede kolaylık sağlamak amacıyla Kanun ve İçtüzük hükümlerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu hiyerarşi tablosu mevzuatta açık olarak yazmamakla birlikte, kriterlerin her birinin mevzuatta bir karşılığının olduğu belirtilmelidir. Bkz., Sinan ÇINAR, “İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Başvurularda Bireysel Başvuru Süresi”, **TBB Dergisi**, S. 118, 2015, s. 95, dipnot: 115.

“KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERLERİ HİYERARŞİSİ

A-BİREYSEL BAŞVURU BÜROSU AŞAMASI

1. Şekil eksikliği incelemesi (6216 S.Kanun m. 48/1, İçtüzük m. 66/1)

2. 30 gün kuralı (6216 s. Kanun madde 47/5)

B- KOMİSYON VE BÖLÜMLER AŞAMASI

1. Mükerrer başvuru

2. Mahkemenin yetkisine ilişkin kabul edilmezlik nedenleri (6216 S.Kanun m. 45/1, 46/1)

- Kişi bakımından yetkisizlik

- Yer bakımından yetkisizlik

- Zaman bakımından yetkisizlik

- Konu bakımından yetkisizlik

3. Başvuru yollarının tüketilmesi (6216 S.Kanun m. 45/2)

4. Açıkça dayanaktan yoksunluk (6216 S.Kanun m. 48/2)

- Bir ihlalin olmadığı açık olduğu şikâyetler

- Kanıtlanmamış şikâyetler

- Karmaşık ve zorlama şikâyetler;

- Temyiz mercii şikâyeti

5. Başvuru hakkının kötüye kullanılması (6216 S.Kanun m. 51)

6. Başvurunun Anayasal açıdan önem taşımaması ve önemli bir zararın bulunmaması (6216 S.Kanun m. 48/2)

7. Düşme talebi (6216 S.Kanun m. 50/5)

Not. Bu hiyerarşi listesinde yer alan kriterlerden önce gelenler; başvuruda karşılanmamışsa sonra gelen diğer kriterler açısından inceleme yapılmasına gerek görülmemektedir. Örnek olarak, eğer başvuru konusu hak, Anayasa ve Sözleşme kapsamında güvence altına alınan hakların kapsamına girmiyorsa konu bakımından yetkisizlik (ratione materiae) nedeniyle reddedilir. Bu durumda başvuru yollarının tüketilmesi, başvurunun temellendirilmiş olması gibi daha sonra gelen kriterlere uygunluk açısından incelenmesine gerek yoktur”.

¹⁸ Bireysel başvuru konusu haklara ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bakınız; Musa SAĞLAM, “1982 Anayasası ve 6216 sayılı Kanun Çerçevesinde Bireysel Başvuru Konusu Haklar”, in **Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan**, Ed. Alparslan ALTAN/Engin YILDIRIM/Hikmet TÜLEN/Alı Rıza ÇOBAN, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2012, s. 265-307.

içeren karar taslakları sürekli olarak aynı grup içinde yer alan raportör(ler)ce incelenir. Bu şekilde hem AYM'den çıkan kararların takibi sağlanarak içtihat istikrarın gözetimi yapılmakta hem de raportörlerin belli alanda uzmanlaşması temin edilerek Mahkemeye sunacakları katkı artırılmaya çalışılmaktadır.

Taslak ilgili Birim raportörünce özellikle şu hususlar üzerinde durularak değerlendirilir:

- Mahkemenin daha önceki kararlarıyla uyumlu olup olmadığı,
- AİHM kararları bağlamında başvuruya konu somut olayın nasıl değerlendirildiği veya değerlendirilebileceği,
- Hukuk dili ve yazım kurallarına uyulup uyulmadığı.

Taslağın ilgili raportörce incelenmesinin ardından Birim görüşüne esas olmak üzere bir ön görüş metni hazırlanır ve bu bütün Birim raportörlerine gönderilir. Birim tarafından kararlaştırılan tarihte yapılan toplantıda gündeme alınan ön görüş değerlendirilir ve böylece Birimin görüşü olgunlaştırılır. Bu şekilde ortaya çıkan Birim görüşüne taslaktan sorumlu raportör ve Başraportörün koordinasyonunda son şekli verilerek görüş, Bölümler ya da Komisyonlar Başraportörüne iletilir. Öte yandan Birim tarafından taslak hakkındaki görüşte uzlaşma sağlanamaması söz konusu olabilmektedir. Bu durumda ilgili raportörün görüşünün yanında diğer görüşlerin de farklı bir bakış açısı sunması açısından Ar-İç görüş yazısında bulunmasına karar verilebilir.

İnceleme sürecinin hızlandırılması amacıyla farklı bir usul de izlenebilmektedir. Karar taslağını inceleyen Birim raportörü, taslağın daha önceki kararları takip ettiğini, yeni ve Birim önünde tartışılmasını gerektiren bir hususu içermediğini düşünüyor ise taslak hakkındaki görüşünü doğrudan Başraportöre sunabilir. Bu şekilde gelen taslaklar, Başraportör tarafından incelendikten sonra eğer tartışılmayı gerektiren bir husus olmadığı kanaati oluşursa taslak hakkındaki *“içtihat uyumluluğu ve gelişimi ile hukuk dili ve yazım kuralları yönünden”* oluşturulan görüş, duruma göre Komisyonlar ya da Bölümler Başraportörüne o başvuruya ilişkin Heyete sunulacak dosyaya eklenmek üzere doğrudan iletilir¹⁹.

¹⁹ Uygulamada Birim görüşleri, taslak metin üzerinde oluşturulur. Bu çerçevede yazım ve dil bilgisine ilişkin öneriler metin içinde önceki hali ve öneri belirtilerek, esasa ilişkin görüşler ise sayfa kenarındaki açıklama kutucuklarına yazılır. Bu şekilde Heyetin taslağın Ar-İç'e sunulan halini ve Ar-İç'in o metin üzerindeki çalışmasını daha iyi değerlendirmesi sağlanır.

Taslak hakkındaki Birim görüşünün ulaşmasının ardından Komisyonlar veya Bölümlerde ilgili raportör bunu değerlendirerek taslak üzerinde gerekli gördüğü değişiklikleri yapar ve taslak metne son halini verir. Ar-İç görüşünün ardından karar taslağında varılan sonucun değiştirilmesi söz konusu olabileceği gibi taslağın daha ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulması için gündeme alınmasının ertelenmesi de söz konusu olabilir. Eğer karar taslağında ifade edilen görüş, Ar-İç tarafından sunulan görüşten farklılıklar içeriyorsa Heyet bu farklı görüşleri değerlendirerek bir sonuca varır.

Bölümler ve Komisyonlarda bu şekilde nihai halini alan karar taslağı ile birlikte Ar-İç Biriminin taslak hakkında değerlendirmelerini içeren görüş, Bölümlerin önüne gider ve her iki metin birlikte Heyette tartışılır²⁰.

Bununla beraber, Heyet önünde görüşülmesinin ardından karar taslaklarına son hali Bölümler Başraportörü ve ilgili raportörü tarafından verilir ve ardından karar metni imzaya açılır. Heyet tarafından görüşülmesinden sonraki aşamada, şimdilik Ar-İç tarafından taslaklar üzerinde herhangi bir değerlendirme yapılmamaktadır²¹.

B. İPTAL DAVASI VE İTİRAZ BAŞVURUSU BENZERİ DAVALAR²²

Her ne kadar İctüzük'te raporların Ar-İç incelemesine tabi olduğu belirtilmişse de Birim sadece karar taslaklarını incelemekte ve bu incelemesini iki farklı aşamada yapmaktadır.

1. Heyet Öncesi Karar Taslağının İncelenmesi

Mahkeme Genel Kurulu tarafından ilk inceleme ya da esas inceleme raporunun görüşülmesinin ardından ilgili raportör tarafından hazırlanan karar

²⁰ AYM Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından her ay düzenli olarak her bir Birimin bir önceki aya ilişkin faaliyetlerini içeren bir Aylık Faaliyet Raporu hazırlanır. Bu kapsamda AYM'nin Ocak 2015 Ayı Faaliyet Raporunda Birim tarafından bahsedilen ay içerisinde, 106 adet karar taslağı hakkındaki görüşün Bölümler Başraportörlüğüne sunulduğu tespit edilmiştir.

²¹ Bu husus, Heyetçe tartışılmış, ancak henüz bir karara varılmış değildir. Bununla beraber kararın bu aşamada da önemli değişikliklere uğrayabildiği dikkate alındığında kararın yayımlanması öncesinde de Ar-İç tarafından gözden geçirilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

²² İctüzük'te Genel Kurul ve Bölümlere sunulmak üzere hazırlanan rapor ve karar taslaklarının Ar-İç tarafından inceleneceği ifade edildiğine göre Genel Kurulun hangi görevi kapsamında olursa olsun (iptal davası ve itiraz başvurusu, siyasi partilerin anayasallık ve mali denetimi, Yüce Divan, bireysel başvuru vb.) ona sunulan her karar taslağının Ar-İç incelemesine tabi olduğu söylenebilir. Bununla beraber, tahmin edildiği gibi, inceleme faaliyeti esas olarak iptal davası ve itiraz başvurusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer denetimlerde de benzer yöntemler uygulandığından çalışmada bunlara ayrıca değinilmemiştir.

taslağı, raportörünce “Yazı İşleri Müdürlüğüne” gönderilir. Müdürlük, önüne gelen taslağa varsa yürürlüğünün durdurulması istemine ilişkin sonuç ile karar sonuç bölümlerini ekler ve taslağı karar formatına uygun hale getirir. Bu taslak daha sonra Ar-İç’e gönderilir. Birimde bu tür karar taslaklarını değerlendirmekle sorumlu raportör tarafından “şekil” ve “içerik” olmak üzere iki ayrı yönden incelenir.

Şekil yönünden yapılan değerlendirmede dikkat edilen bazı hususlar şunlardır: taslağın hukuk diline ve yazım kurallarına uygunluğu, davanın konusu ile sonuç kısmı arasındaki uyum, ilk inceleme aşamasında heyete katılan üyelerin isimlerinin ve karar tarihinin kontrol edilmesi, kararın sonuç bölümü ile kararda yer alan başlıkların kontrol edilmesi suretiyle karar alınıp da gerekçesi yazılmayan hususların bulunup bulunmadığının kontrol edilmesi, kararda muhalefet görüşü olması hâlinde muhalefette bulunan üye isimlerinin gerekçe yazılan kısma eklenip eklenmediği vb.

İçerik yönünden yapılan değerlendirmede ise şu hususlar üzerinde durulur: içtihat uyumluluğu açısından kararın kontrol edilerek önceki kararlar ile çelişkiye düşülmemesi için önerilerde bulunmak, hukuki değerlendirme yapılarak kararın gerekçesinin güçlendirilmesi yönünde teklifler sunmak.

Ar-İç’de değerlendirmesinin ardından taslak Genel Kurul Başraportörüne ulaştırılır ve Başraportörce taslak üzerine kendi değerlendirmeleri de işlenir. Belirtilen aşamaların ardından taslak, tekrar raportörünün önüne gelir ve raportörü taslak metne önerileri de dikkate alarak son hâlini verir.

Bu şekilde Heyete sunulmaya hazır hale gelen taslak, gündeme alınmak üzere tekrar Yazı İşleri Müdürlüğüne iletilir ve Mahkeme Başkanı tarafından belirlenen takvim çerçevesinde gündeme alınarak görüşülür.

2. Heyet Sonrası Karar Metninin İncelenmesi

Genel Kurul tarafından görüşülen karar taslağına Heyetçe istenen değişiklikler işlenerek son hâli verilir ve böylece karar metni yazılmış olur. Karar, bu aşamanın hemen ardından Ar-İç’e gönderilir ve sorumlu Ar-İç raportörü tarafından “şekil” ve “içerik” yönünden yeniden gözden geçirilir.

Yapılan incelemenin ilk yönünü oluşturan şekil incelemesinde, kararda maddi bir hata bulunup bulunmadığına bakılır. Kararın içerik yönünden incelenmesinde ise kararda, Heyet sonrası oluşabilecek ve gözden kaçan bazı hukuki hataların bulunup bulunmadığı, yine Heyet sonrasında bazı yerlerin silinmesi veya değiştirilmesi sonucunda, kararın kurgusunda bağlantı sorunlarının bulunup bulunmadığı gözden geçirilir. Eğer belirtilen hususlara

ilişkin bir tespit yapılırsa Mahkeme Başkanı ya da Başkanvekillerinin bilgilendirilmesi amacıyla Genel Kurul Başraportörüne bilgi verilir.

Karar üzerindeki şekil ve içerik yönünden yapılan bu inceleme sona erince karar metni, Genel Kurul Başraportörüne iletilir. Bu aşamada Başraportör tarafından da incelenen karar, görüşlerle birlikte kararı hazırlayan raportöre gönderilir ve raportör, metinde ilgili düzeltmeleri yapar. Bu şekilde nihai hâlini alan karar metni “*Resmî Gazete’de Yayınlanabilir*” yazısı ile birlikte Yazı İşleri Müdürlüğüne iletilir. Müdürlük, kararı imzaya açar ve imzaların tamamlanmasının ardından Resmî Gazete’de yayınlanmak üzere Başbakanlık ilgili birimine gönderir²³.

3. Karar Yazımında Dikkat Edilecek Hususlar

Birim karar taslaklarını inceleme görevi bağlamında kurumsallaşmaya katkı sağlamak amacıyla karar yazımında dikkat edilmesi gereken hususları Bölüm Başkanları ve ve diğer birimlerde görevli raportör ve raportör yardımcılarını ile işbirliği halinde belirlemekte ve sürekli olarak bu listeyi güncel tutmaya çalışmaktadır. Bu liste aynı zamanda üye, raportör ve raportör yardımcılara da dağıtılarak sıklıkla yapılan hataların önüne geçilmesi amaçlanır.

Bu çerçevede karardaki başlıkların neler olduğu, nasıl numaralandırılacağı, başlıkların içeriğinin neyi kapsaması gerektiği, kararda kullanılan yazı karakteri, puntolar, paragraf girintisi, mevzuata yapılan atıflara ilişkin standartlar, AYM ve AİHM kararlarına atıf usulleri vb. birçok konuda tereddütlerin giderilmesi sağlanmıştır. Aynı şekilde karar şablonlarının hazırlanmasına katkıda bulunularak taslakların bunlar üzerinden yazılması ve sorunların en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan kararların yazımında en fazla yapılan hatalar tespit edilerek raportör ve raportör yardımcılarının dikkati bu hususlara çekilir.

II. ARAŞTIRMA RAPORLARI

İçtüzük’ün 26. maddesinin (2) numaralı fıkrasının (c) bendine göre Birim “*Başkan ya da Başkanvekillerinin talebi üzerine, rapor ve kararların hazırlanmasına yönelik araştırma ve inceleme raporları*” hazırlamakla görevlidir. Dolayısıyla araştırma raporları, iptal davası ve itiraz başvurusu benzeri işlerde ilk ve esas inceleme raporları, karar taslakları veya kararların;

²³ AYM’nin Ocak Ayı Faaliyet Raporuna göre Birim tarafından bu görevi çerçevesinde anılan ay içinde yedi adedi iptal davası ve itiraz başvurusu diğerleri siyasi parti mali denetimi olmak üzere 49 adet karar taslağı ve karar metni incelenmiştir.

bireysel başvuruda ise karar taslakları veya kararların hazırlanmasına yöneliktir. İptal davası ve itiraz başvurusu benzeri işlerde, ilk ve esas inceleme raporlarının görüşülmesi aşamasında araştırma raporlarının hazırlanması daha muhtemeldir. Çünkü anılan aşamayı izleyen süreçte normun anayasaya aykırılığı hususunda bir sonuca varılmış olduğundan sadece gerekçesinin yazılması kalmaktadır. Bireysel başvuruda ise daha çok karar taslaklarının hazırlanması aşamasında araştırma raporları gündeme gelebilir. Bununla beraber her iki yetki kapsamında, kararın gerekçesinin yazılması ya da karar metninin düzeltilmesi aşamalarında da bazı hususların aydınlığa kavuşturulması belli konularda araştırma ve incelemeyi gerektirebilir. Örneğin gerekçenin güçlendirilmesi, karar metninin önceki kararlarımızla çelişmeyecek şekilde kaleme alınması ihtiyacı bazı konularda bilgi notuna ya da inceleme raporuna ihtiyaç gösterebilir. Öte yandan Ar-İç tarafından Mahkemenin önünde olan veya önüne gelmesi muhtemel hususlarda bu görevi kapsamında hazırlık çalışmalarının yapılması düşünülebilir.

Birim bu inceleme ve araştırma raporlarını ancak Başkan ve Başkanvekillerinin talebi üzerine hazırlar. Dolayısıyla Mahkeme üyelerinin ya da raportör veya raportör yardımcılarının bu konudaki taleplerinin Başkan veya Başkanvekillerinin uygun görmesi halinde değerlendirmeye alınabileceği anlaşılmaktadır.

Araştırma raporlarının hazırlanmasına ilişkin süreç nasıl işler? Mahkeme önüne gelen bir sorun hakkında (kanundan kaynaklanan ihlallerde mahkemenin yetkisi, bireysel başvuruda dava açan belgeyle bağlılık, başvurunun anayasal önemi vb.), kural olarak dosyanın görüşülmesi aşaması öncesinde, Bölüm başkanları (Başkanvekilleri) tarafından, resen ya da üyelere gelen talep üzerine, sorunun AYM'nin önceki kararlarında, AİHM içtihatlarında ve karşılaştırmalı hukukta nasıl ele alındığını irdeleyen bir çalışma yapılması Birimden istenebilir. Bir dosyanın müzakeresi esnasında gündeme gelen bir hususun araştırılması da talep edilebilir. Bu durumda raporun hazırlanmasına imkan tanımak için söz konusu başvurunun görüşülmesinin ertelenmesi de gündeme gelebilir.

Araştırma raporlarının hazırlanmasına ilişkin sürecin daha iyi yönetilmesi ve raporun çerçevesinin daha iyi çizilmesi açısından Birimce “*Araştırma ve İnceleme Talep Formu*” hazırlanmıştır. Bu formda, raporun hangi bağlamda istenildiği, kapsamı ve süresinin belirtilmesi istenir²⁴. Bu

²⁴ Belirtmek gerekir ki bu form Başkanvekillerinin tarafından talep sözlü olarak iletildikten sonra Birim içinde doldurulmakta ve araştırmanın çerçevesi bu şekilde oluşturulmaktadır.

şekilde iletilen talep, Başraportörce Birimde görevli raportörlerin iş yükü ve ilgi alanları gözetilerek sorumlusuna tevdi edilir. Raporun hazırlanması süreci Birim tarafından takip edilir, karşılaşılan sorunlar birlikte değerlendirilerek çözüm önerileri dile getirilir. Hazırlanan araştırma raporu ön metni, Birim içinde dağıtılıp gerekli öneriler dikkate alınarak nihai hale getirilir. Kural olarak bir ay içinde tamamlanan rapor, Başkan veya Başkanvekillerine ya da onlar vasıtasıyla ilgili raportör veya raportör yardımcısına ulaştırılır. Aynı zamanda rapor, yazılmasına yönelik olarak hazırlandığı karar taslağıyla birlikte Heyetin değerlendirmesine sunulur.

Ayrıca Birim, raporların yazımında ve sunumunda standardı sağlamak amacıyla gerekli şekil kuralları ile hazırlanan raporlardan yararlanılmasına ve onlara atfa ilişkin ilkeleri belirlemiş, bunları yazılı metinler halinde Mahkeme içinde duyurmuştur.

Birim tarafından Şubat 2014 tarihine kadar 23 adet araştırma raporu hazırlanmış, öncelikle Mahkeme üye ve çalışanlarının yararlanmasına sunulmuştur. Bu raporlardan 10 adedi ise seçilerek Anayasa Mahkemesi tarafından “*Bireysel Başvuru İncelemeleri I*” başlığı ile bir araya getirilmiş ve tüm hukukçuların istifadesi için yayımlanmıştır²⁵.

Son olarak Birim tarafından çoğunlukla Mahkeme Başkanının talebi üzerine araştırma raporlarına göre daha dar kapsamlı olmak üzere spesifik konulara ilişkin “*Bilgi Notları*” (hukuk eğitimi, ifade özgürlüğü, hukuki güvenlik vb.) hazırlanmış ve ilgililere sunulmuştur²⁶.

III. İÇTİHAT BİLGİLENDİRME

Birimin önemli görevlerinden biri de Mahkeme kararları hakkında birinci derece Mahkeme yargısal birimlerinde çalışanların, ardından Mahkemenin paydaşlarının bilgilendirilmesidir. AYM'nin yargısal birimleri ile kararlarının çeşidi ve sayısının artmasıyla birlikte onun en fazla zorlukla karşılaşacağı alanlardan biri, içtihatta istikrarın sağlanması olacaktır. Bu nedenle AYM'nin yargısal oluşumları kararlarını verirken daha önce kendisinin ve diğer oluşumların verdiği kararları dikkate almak zorundadır. Öte yandan Mahkeme kararlarının muhatapları tarafından bilinmesi de nitelikli başvuruların yapılmasını sağlayacak, gereksiz başvurular Mahkeme

²⁵ *Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Ed. Musa SAĞLAM/Serdar GÜLENER/Recep KAPLAN, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013.

²⁶ Bu nitelikteki “*Bilgi Notları*”nın sadece Başkan ya da Başkanvekillerine sunulduğu, onların takdiri doğrultusunda Mahkeme içinde dağıtımının yapılmasının söz konusu olduğu belirtilmelidir.

önüne gelmeden engellenebilecektir. Bu düşüncelerin gerçekleşmesi, her şeyden önce içtihadın bilinebilirliği ile mümkündür. Bu çerçevede İçtüzük'ün 26. maddesinin (2) numaralı fıkrasının (ç) bendinde Birime “Genel Kurul, Bölümler ve Komisyonlarca verilen ve içtihat açısından önem arz eden kararları takip ederek, bu konuda Mahkeme birimlerinde görev yapanların bilgilendirilmesi için dokümanlar hazırlamak ve gerekli çalışmaları yapmak.” görevi verilmektedir. Birim kendisine yüklenen bu görevi dört farklı çalışma ile yerine getirmektedir.

A. KISA KARAR ÖZETİ

Farklı yargısal oluşumlar tarafından verilen kararların en kısa ve özlü şekilde öncelikli olarak Mahkeme bünyesinde bilinebilirliği sağlanmalıdır. Mahkeme, Genel Kurul ve Bölümler halinde bireysel başvuruda karar almaktadır. Bir Bölümdeki yedek üyelerin kendi Bölümünün kararlarından, Bölüm üyelerinin aynı zamanda diğer Bölümün kararlarından bilgi sahibi olması bir zorunluluktur. Çünkü her bir üye (Başkan ve Başkanvekilleri hariç) aynı zamanda bir Komisyon üyesidir ve Komisyonlar, Bölümlerde verilen kararları izleyerek ancak karar alabilirler. Ayrıca farklı birimlerde görev yapan raportör ve raportör yardımcılarının yeni bir konunun karara bağlandığını bilmeleri önlerindeki başvuruları yazmalarını kolaylaştıracak ya da içtihatında bir değişiklik olduğunda onu takip etmelerini temin edecektir. Dolayısıyla kısa karar özetinden amaç, müzakerenin hemen ardından kararların Resmi Gazete’de ya da internet sitesinde yayınlanmasından önce²⁷, yani aleniyet kazanması öncesinde, o gündemden çıkan sonuçların Mahkeme içinde duyurulmasıdır²⁸.

Kısa karar özetinin hazırlanmasında takip edilen usul şu şekildedir: Kararın künyesi (Bölüm, başvuru numarası ve karar tarihi) verildikten sonra kararın hangi hususa ilişkin olduğu, konusu (kanuni tutukluluk süresi vb.) hatırlatılır. Somut başvuruya ilişkin olay ve olgular kararın sonucunun anlaşılmasına yetecek şekilde özetlendikten sonra başvurucunun şikâyetine yer verilir. Kararın sonucu, yani hüküm kısmı verildikten sonra en son olarak kısa bir not ile kararın görüşülmesinde Heyetçe özellikle vurgulanan husus ya da kararın dikkat çeken yönü aktarılır.

²⁷ Karara varılmasının ardından o kararın Resmi Gazete’de ya da internet sitesinde ne kadar sürede yayınlanması gerektiği hususu mevzuatta düzenlenmemiştir. Bu süre bazen birkaç ayı bulabilmektedir. Bu açıdan kısa bilgi notları önem arz etmektedir.

²⁸ Kısa karar özeti, Mahkeme içi bir dokümandır, kararın ayrıntılı gerekçesi yazılmadan duyurulması hem anayasal açıdan hem de kamuoyunda kararın tartışılmasında –gerekçesi bilinmediğinden- sorunlara yol açacağından bu özetin kamuoyuna açılmaması kararı alınmıştır.

B. KARARLAR BÜLTENİ

Anayasa Mahkemesinin özellikle iptal davası ve itiraz başvurusu ile bireysel başvuruda verdiği kararların başta Mahkeme üye ve raportörleri olmak üzere Mahkemenin paydaşları tarafından daha kolay bir şekilde bilinebilir kılınması için belli dönemler halinde yayınlanan kararların esaslı noktalarını ön plana çıkartarak aktaran bir Bülten çıkarılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir. Bu noktada iki hususa dikkat çekmek gerekir. Bültende sadece bireysel başvuruda verilen kararlara değil bütün kararlara yer verilmektedir. Ayrıca bir karar, Bültende ancak gerekçesinin yazımı, imzalanması ve Resmi Gazete veya Mahkemenin internet sitesinde yayınlanmasının ardından yer alır.

Başlangıçta Bültenin Mahkemenin üç aylık dönemde yayınlanan tüm kararlarını içermesi planlanmıştı. Çünkü bu dönemde, özellikle bireysel başvuruda verilen kararlar, son derece sınırlı idi ve birçok konuda ilk defa alınan ilke kararı niteliğindeki kararlardı²⁹. Ocak-Mart 2014 Bülteninde ise belirtilen dönemde yayınlanan kararların sayısının fazla olması nedeniyle, kararlar arasında bir seçme yapılmış, sadece önemli görülen kararlar Bültene alınmıştır³⁰. İzleyen dönemde ise (Nisan 2014) Bültenin üç ayda bir yayınlanması usulünden vazgeçilerek aylık fasiküller halinde yayınlanmasına karar verilmiş, yine önemli görülen kararlar seçilerek fasiküllere alınmıştır³¹.

Dolayısıyla Bültende ya da Fasikülde Mahkeme tarafından ilgili dönemde (artık aylık olarak yayınlanmaktadır) verilen tüm kararlara değil sadece önceki içtihadın tekrarı niteliğinde olmayan ve dikkat çekici olduğu düşünülen kararlara yer verilmektedir. Ayrıca norm denetimi ve bireysel başvuruya ilişkin karar özetlerinin başında o ay içinde yayınlanan bütün kararların listesi ve çok kısa da bu kararların içeriğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu listelerin hazırlanmasında ise Bölümler Sekreterliği ve Yazı İşleri Müdürlüğü verileri esas alınmıştır.

Bültende kararların sunumunda Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından Anayasa Yargısı Bülteninde³² anayasa mahkemelerinin kararlarının

²⁹ Bkz., http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBulteni/kararlar_bulteni_sayi_1.pdf (E.T. 4/3/2015).

³⁰ Bkz., http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBulteni/ocak_mart_2014.pdf (E.T. 4/3/2015).

³¹ Bkz., http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBulteni/aranlik_2014.pdf (E.T. 4/3/2015).

³² Bkz., <http://www.venice.coe.int/files/Bulletin/B2012-3-e.pdf> (E.T. 4/3/2015). Venedik Komisyonu Anayasa Yargısı Bülteni konusunda kısa bir bilgi için bakınız., <http://www.>

özetlenmesinde kullanılan usule benzer bir sistem takip edilmektedir. Buna göre sunum, alt başlıklara bölünmüş ve her bir başlık altında bulunması gereken hususlar ifade edilmiştir. Şöyle ki;³³

“*Karar Bilgileri*”, kararın hangi yargısal oluşum tarafından verildiği, kararın tarihi ve sayısına ilişkin karar künye bilgisidir. “*Sistemik Kavramlar Dizisi*”, o kararın ilgili olduğu kavramları ön plana çıkartır. Bu kavramlar Anayasa’da geçen kavramlar olabileceği gibi (hukuk devleti vb.), Mahkemenin kendi içtihadını ile geliştirdiği kavramlar da (hukuk güvenliği, belirlilik ilkesi vb.) olabilir. Ayrıca bu kavramların mutlaka Mahkemenin esas incelemesine ilişkin olmasına da gerek yoktur. Usule ilişkin bir takım kavramlar da (başvuru usulü, kişi bakımından yetkisizlik, açıkça dayanaktan yoksunluk vb.) burada yer alabilir. Bu kısmın temel amacı, kavramlar üzerinden giderek okuyucunun Mahkemenin belli alandaki içtihadına kolayca erişiminin sağlanmasıdır. “*Kararın Özünü*” başlığı altında kararın esas itibarıyla ilkesel anlamda ne anlattığı ifade edilir. Mahkemenin bir hükme varırken hangi ilkeleri ve argümanları kullandığı kısa ve veciz bir şekilde aktarılır. Başka bir anlatımla başvurudan (norm denetimi ya da bireysel başvurudan) bağımsız olarak Mahkemenin bu kararda açıkladığı ilkeler ortaya konulur. Bir önceki başlıkta geçen kavramlar bir anlamda Mahkeme içtihadı ile açılır. Karar konusunda daha ayrıntılı bir bilgi, “*Kararın özeti*” başlığında yer alır. Kararın özeti başlığının sunumu ise iptal davası ve itiraz başvurusu benzeri işler ile bireysel başvuru kararları için farklılıklar içermektedir.

Norm denetimi kararlarında; “*Kararın özeti*” üç ana kısma ayrılır: (1) numaralı kısımda kararın daha iyi anlaşılmasını sağlayacak temel bilgiler verilir: Davanın konusu, dava konusu kuralın anlamı ile iptal davası veya itiraz başvurusunun gerekçeleri. Ancak bazı davalar esasa geçilmeden ilk inceleme aşamasında reddedildiğinden dolayı bu kısımda sadece ilk inceleme kararının anlaşılmasına yarayacak hususlar da belirtilebilir. (2) numaralı kısımda Mahkemenin ortaya koyduğu içtihadın daha geniş şekilde gerekçeleri ile açıklaması (kararın özü kısmındaki bilgilerin daha da detaylandırılması) yapılır. Belirtilmelidir ki iptal davası ve itiraz başvurularında, bu ilkeler

conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-1/compte-rendu-de-la-commission-de-venise.52892.html (E.T. 4/3/2015).

³³ Bu konuya ilişkin olarak Mahkemenin internet sayfasında yayınlanan Kararlar Bülteni veya Fasiküllerin önsözüne bakılabilir. Bu başlık altındaki paragraflar, Bültenlerde belirtilen kararların aktarılmasına ilişkin bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır. Kaldı ki kararların aktarılmasındaki bu sistematiği gösteren örneklerde her Bülten ya da Fasikülün önsözünde yer almaktadır. Bkz., http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBulteni/araklik_2014.pdf (E.T. 4/3/2015).

Mahkemenin yarım asrı aşkın tecrübesi sayesinde artık yerleşik hale gelmiştir. Bu kısımda özetle Mahkemenin içtihadî ilkeleri eldeki işe konu normun değerlendirilmesinden önce hatırlatılır. (3) numaralı son kısımda ise içtihadî ilkeler çerçevesinde somut normun değerlendirilmesi yapılır ve Mahkemenin vardığı sonuç, hüküm bölümünde ortaya konulur.

Bireysel başvuruya ilişkin kararlarda ise; “*Kararın özeti*” şunları içerir: (1) numaralı kısımda objektif bir şekilde hak ihlali iddiasını çevreleyen olay ve olguların özeti yapılır. (2) numaralı kısımda başvuruçunun iddiaları ve talebi sıralanır. (3) numaralı kısımda Mahkemenin somut olay bağlamında ihlal iddialarını değerlendirirken kullandığı ilkeler ortaya konulur ya da hatırlatılır. (4) numaralı kısımda Mahkemenin söz konusu ilkeler çerçevesinde somut olaya ilişkin tespitleri yer alır. (5) numaralı son kısımda ise Mahkemenin vardığı sonuç kısa gerekçesiyle birlikte aktarılır.

Bültenin elektronik versiyonunda sayfanın en sonunda iptal davası ve itiraz başvuruları ile bireysel başvuruya ilişkin kararlarının orijinaline ulaşılmasını sağlamak amacıyla köprü oluşturulmuş, kararların yayınlandığı internet adresi verilmiştir.

Son olarak çalışmanın hazırlanması döneminde Bültenin Mahkeme internet sitesinden herkesin erişimine açılmış olduğu ve yukarıdaki ilkeler çerçevesinde seçilen ve özetlenen kararların aylık olarak yayınlanan fasiküllerle herkesin yararlanmasına sunulduğu belirtilmelidir³⁴.

C. KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERLERİ VE HAKLAR REHBERİ

Ar-İç Birimi sadece Genel Kurul ve Bölümlerce verilen kararların kısa karar özetini yapmak ve aylık olarak yayınlanan önemli kararların dikkat çeken noktalarını göz önüne taşımakla kalmaz. Aynı zamanda belirli bir zaman dilimi içinde Mahkemenin belli konulara ilişkin vermiş olduğu kararları konu bütünlüğü içinde sistematik olarak bir araya getirerek o alanlarda, içtihadın gelişimi hakkında bütüncül bir bakış açısı sağlamayı amaçlar.

“*Rehber*” adı verilen bu kararlar derlemesi ile Mahkeme kararlarının takibinin kolaylaştırılması, içtihat farklılıklarının önlenmesi, içtihatındaki gelişimin izlenmesi ve içtihat oluşturulması gereken konuların tespiti amaçlanır. Elbette böyle bir çalışma sadece Mahkeme üye, raportör ve raportör yardımcılarının değil aynı zamanda Mahkemenin paydaşlarının da istifadesine sunulmaktadır. Bu kapsamdaki ilk rehber çalışması, bireysel başvuru yolunun

---

³⁴ <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBulteni/> (E.T. 4/3/2015).

işleyişinde en önemli aşamalardan biri olan kabul edilebilirlik kriterlerine ilişkin yapılmıştır³⁵.

Anılan Rehberin ve diğerlerinin hazırlanmasında aşağıda belirtilen ilkeler esas alınmıştır. İlk olarak konuya ilişkin Mahkeme kararları taranarak o konudaki yayınlanmış kararlar tespit edilmiş ve bu kararlar Avrupa Konseyi, AİHM dokümanları ile bilimsel eserlerden faydalanılarak oluşturulan bir plan çerçevesinde Rehbera yerleştirilmiştir. Bu çerçevede, “*Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*” için Mahkemede kullanılan “*Kabul Edilebilirlik Kriterleri*” tablosu esas alınmıştır³⁶. Bu tablonun oluşturulmasında da AİHM uygulaması ve onun kabul edilebilirlik kriterlerine ilişkin içtihadını tanıtmak için Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Rehber örnek alınmıştır³⁷. Öte yandan planda sadece Mahkemenin hakkında bir karara vardığı konulara ilişkin başlıklar açılmamış, henüz Mahkemenin hiçbir karar vermediği konular da bu husus altı çizilerek aktarılmıştır. Dolayısıyla Mahkemenin hangi konularda henüz bir karar vermediği bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mahkeme kabul edilebilirlik kriterlerinden anayasal önem hususunda henüz bir karar vermemiş, ancak bu başlığa planda ve metin içinde açıklamalarıyla birlikte yer verilmiştir³⁸.

Rehberde belirli bir tarihe kadar olan kararlar taranmış olmakla beraber tespit edilenlerin tamamı da dikkate alınmamıştır. Bir öncekinin tekrarı niteliğinde olan kararlar sadece kararın künyesi verilerek geçilmiştir. Ayrıca Rehberde kararlar kronolojik sıraya göre verilmiş böylelikle aynı hususa ilişkin eğer varsa kararlardaki farklılıkların, kararların gelişiminin ve kararların istikrar kazanıp kazanmadığının gözlemlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Rehberde karar metninden alıntılar haricindeki bilgiler (*Not. ...*) şeklinde italik olarak ya da dipnotta verilmiştir. Böylece karar metni ile açıklamaların ayrıştırılması sağlanmıştır. Her ana başlıktan hemen sonra yer verilen açıklama kutularında, konuyu düzenleyen Anayasa'nın ve Sözleşme'nin ilgili hükümlerine bulunmaktadır.

Ayrıca Rehberde esas metnin (karar alıntılarının) sağ yanında yer

³⁵ **Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi**, Ed. Musa SAĞLAM/Hasan Tuna GÖKSU, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı: 2, Ankara, 2014.

³⁶ Bkz., bu çalışma dipnot. 17.

³⁷ **Guide Pratique Sur la Recevabilité**, Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2014. http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_FRA.pdf (E.T. 4/3/2015).

³⁸ **Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi**, s. 247

verilen açıklama kutularında, AİHM'in konuyla ilgili genel yaklaşımı kısa ve öz olarak belirtilmiştir. Bu nokta da Avrupa Konseyi ve AİHM tarafından yayınlanan metinler ile bilimsel eserlerden yararlanılmıştır. Bu şekilde Mahkeme kararları ile AİHM içtihatları arasındaki uyuma dair genel bir izlenim edinilmesi de sağlanmaya çalışılmıştır.

Birim tarafından “*Kabul edilebilirlik Kriterleri Rehberi*” yanında bir de “*Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*”³⁹ hazırlanmış ve basımı yapılarak herkesin yararlanmasına sunulmuştur. Diğer haklara ilişkin olarak da hazırlıklar devam etmektedir⁴⁰.

Son olarak hazırlanan Rehberlerin düzenli aralıklarla güncellenmesi için de çalışmalar yapıldığını belirtmek gerekir.

D. İÇTİHAT DEĞERLENDİRME TOPLANTILARI

Kararlar Bülteninin yayınlanmasının ardından Bülteindeki kararlar arasından seçilen sınırlı sayıdaki diğerlerine göre daha önemli kararlar tespit edilerek (beş ve yedi arasındaki karar) bunlar üzerinden Mahkeme raportörleri ve raportör yardımcılarının katılımı ile “*İçtihat Değerlendirme Toplantıları*” yapılmaktadır. Aynı şekilde Rehberlerin yayım ve dağıtımının ardından da benzer toplantılar tertip edilmiştir.

Toplantı öncesinde görüşülmesi düşünülen kararlar, Birim Başraportörleriyle de müzakere edilerek belirlenmekte, tespit edilen kararlar bir dosya haline getirilerek hem dijital ortamda hem de basılı şekilde üye, raportör ve raportör yardımcılara duyuru metni ile birlikte iletilmektedir. Böylece raportör ve raportör yardımcılarının yenilik getiren kararlardan ve saiklerinden haberdar olması sağlanmakta ve bu kararlara bağlı diğer sorunlu alanlar da toplantı esnasında tartışmaya açılabilir⁴¹.

Ayrıca Birim, Genel Kurul ve Bölümlerce verilen ihlal kararlarının, kararın sonucuna ilişkin kısa açıklamalarıyla birlikte, listesini tutmakta ve ihlal kararlarının haklara göre dağılımı içeren tablolar hazırlamaktadır. Bu liste ve tablolar dönemsel olarak da güncellenip Mahkeme içinde dağıtılmaktadır.

---

³⁹ **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Ed. Abdullah ÇELİK, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı: 3, Ankara, 2014

⁴⁰ Bu kapsamda ifade hürriyeti hakkında, Raportör Recep Kaplan tarafından hazırlanan Rehberin, Başkanvekillerinin değerlendirmesine sunulmuş olduğu, onların onayı sonrasında aleni hale getirilmesinin planlandığı belirtilmelidir.

⁴¹ Şubat 2014 tarihine kadar Mahkeme içinde ve dışarıda beş ayrı İçtihat Değerlendirme Toplantısı yapıldığını belirtmek gerekir.

IV. BİLGİ NOTLARI

İçtüzük'ün 26. maddesinin (2) numaralı fıkrasının (d) bendine göre Birimin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile diğer uluslararası yargı organları ve diğer yüksek mahkemelerin içtihatlarını takip etmek, Mahkeme içtihadı açısından önemli görülen konularda bilgi notları hazırlamak” görevi bulunmaktadır.

AYM'nin bireysel başvuru incelemesinde AİHM içtihadıyla uyumlu hareket etmesi anayasal ve yasal bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki AYM de bireysel başvuru kararlarında AİHM kararlarına sıklıkla atıfta bulunmakta, en azından onunla uyumlu kararlar vermeye özen göstermektedir⁴². Elbette bu durum, AİHM'in sadece yerleşik hale gelmiş kararlarını değil aynı zamanda yeni kararlarından, içtihatındaki yeni gelişmelerden haberdar olmayı da gerektirir⁴³. Bu kapsamda AİHM'in verdiği kararlar Birim tarafından haftalık olarak takip edilmekte, bunlardan Türkiye hakkında verilenler, AİHM içtihadı açısından önemli görülenler ya da AYM önündeki bir dosyaya ilişkin olanlar seçilerek bilgi notu haline getirilmektedir. AİHM Büyük Dairesinden çıkan kararlar ise ehemmiyetine binaen öncelikli olarak dikkate alınır. Ayrıca bu çerçevede Sözleşme'ye taraf diğer ülkeler hakkında verilen kararlardan önemli olanlarına da yer verilmektedir. Bu şekilde hazırlanan AİHM Kararı bilgi notları kural olarak haftalık olarak Mahkeme içindeki dağıtılmaktadır.

Öte yandan Ar-İç tarafından hazırlanan AİHM Kararı ile ilgili bilgi notları, yapılan bir protokol gereğince AİHM karar arama motoru olan HUDOC'a yüklenmiş ve oradan herkesin açık erişime sunulmuştur⁴⁴.

⁴² AYM'nin bireysel başvuru kararlarında AİHM kararlarına sıklıkla atıfta bulunulması bunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

⁴³ AİHM'in yerleşik içtihadını analiz eden önemli eserler bireysel başvuruya hazırlık sürecinde Anayasa Mahkemesinin gayretleriyle hukuk literatürümüze kazandırılmıştı. (Bkz., Osman DOĞRU/Atilla NALBANT, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2 Cilt, I. Baskı, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2012; David J. HARRİS/Michael O'BOYLE vd., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Çev: Mehveş Bingöllü KILCI/Ulaş KARAN, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2003). Dolayısıyla bu aşamada yapılması gerekenin AİHM'in yeni kararlarında içtihatındaki gelişmeleri takip etmek olduğu söylenebilir.

⁴⁴ Ar-İç Birimi tarafından hazırlanan bilgi notlarının HUDOC sunumunun başında Türkçe, İngilizce ve Fransızca şu bilgiler yer almaktadır:

“...
“

This translation was made available with the support of the Turkish Constitutional Court Research and Case-law Department (<http://www.anayasa.gov.tr/en/>) and published on its intranet. The permission of reproducing this document has been granted for the sole purpose of its publication on the Court's case-law database HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/>).

Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde de bu alanda bilgi notları hazırlandıkça bunlar AİHM'e iletilecek ve bu şekilde yeni kararların en azından özetlerinin kısa sürede herkesçe bilinmesi sağlanacaktır.

Birim “*Mahkeme içtihadı açısından önemli görülen konularda bilgi notları hazırlamak*” görevi bağlamında insan hakları alanında meydana gelen gelişmelerden Anayasa Mahkemesi açısından önemli olanlar hakkında da bilgilendirme faaliyetleri yapmaktadır. Buradaki temel amaç, Dünya’da ve Türkiye’de insan hakları alanında yaşanan güncel ve önemli gelişmelerin Mahkeme çalışanlarınca bilinebilirliğini sağlamaktadır. Bu kapsamda özellikle Avrupa Konseyi ve AİHM bağlamında meydana gelişmeler konusunda notlar hazırlanmıştır: 15 ve 16 No.lu Protokoller, AİHM kararlarına ilişkin yeni yayınlar, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Türkiye Raporu, AYM’nin çalışma ziyaretlerine ilişkin notlar vb.

Ayrıca Mahkeme, Anayasa’nın geçici 18. maddesi ve 6216 sayılı Kanun ile bireysel başvuruya hazırlık için kendisine tanınan iki yıllık sürede ciddi çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de Avrupa Konseyi ile ortaklaşa yürütülen, paydaşları arasında AYM’nin de bulunduğu ve 2010 yılı Şubat ayında başlayan “*Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi*” kapsamında Anayasa Mahkemesi üye ve raportörleri ile yerli ve yabancı uzmanların katılımıyla yapılan “*Yuvarlak Masa Toplantıları*”dır. 23 Kasım 2011 ile 19 Haziran 2012 tarihleri arasında AİHM Sekreteryası ile yakın işbirliği halinde 11 ayrı Yuvarlak Masa Toplantısı yapılmıştır. Ayrıca anılan Proje haricinde Anayasa Mahkemesinin bizzat organize ettiği beş ayrı toplantı da gerçekleştirilmiştir. Birim tarafından bahsedilen bu toplantılardaki sunum ve tartışmaların dökümleri yapılmış, konuşmacılara gönderilerek onlardan dökümleri gözden geçirmeleri istenmiş ve daha sonra da dökümlerin editoryal düzeltmeleri yapılarak bunlar iki cilt halinde “*Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantıları*” olarak yayınlanmıştır⁴⁵.

SONUÇ

Bireysel başvuru ile ortaya çıkabilecek güçlüklerle karşı –özellikle içtihat uyumu ve kalitesi hususunda- Mahkeme içinde yeni bir Birimin kurulması kararı alınmış ve İçtüzük ile birlikte Ar-İç Birimi varlık kazanabilmiştir. Birimin kuruluşu ve görevleri İçtüzük’te ayrıntılı olarak da belirtilmiştir. Bu kapsamda Birim, yaklaşık iki yılı aşkın çalışma süresi içinde temel faaliyet

... »

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-150860> (E.T. 3/3/2015)

⁴⁵ *Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantıları*, Cilt I ve II, Ed. Musa SAĞLAM/Serdar GÜLENER/Recep KAPLAN, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2014.

alanlarında kayda değer çalışmalar yapmıştır.

Birimin içtihat farklılıkları konusundaki uyarıcı ve düzeltici nitelikteki görevini bu sürede ayrıca kullanmadığı görülmektedir. Bunun ise anılan görevin karar taslakları hakkında Birimce sunulan görüşlerde zaten yerine getirilmesi, Bölümlerin yakın döneme kadar ortak toplantı yapmaları ve sürecin henüz yeni olması nedenleriyle açıklanması mümkündür. İstatistiklerin hazırlanması konusunda ise ihlal kararlarına ilişkin veriler dışında bir verinin Birim tarafından hazırlanmadığı, ancak UYAP sistemine entegre çalışan bireysel başvuru yazılımının bütün aşamalarıyla tamamlanması halinde zaten sistem üzerinden verilerin otomatik olarak alınabileceği belirtilmelidir.

Öte yandan Avrupa Konseyi tarafından desteklenen “*Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sistemini Destekleme Projesi*” kapsamında Proje faaliyetlerine esas olmak üzere hazırlanan “*İhtiyaç Analizi*” Raporunda Birimin faaliyetleri ve yaptığı işin önemi çok özet olarak ifade edildikten sonra Birim hakkında şu değerlendirmelere yer verilmiştir⁴⁶: Birimin yüklendiği

⁴⁶ Raporun ilgili kısmı şöyledir: “*Araştırma ve İçtihat Biriminin Baş Raportörü tarafından danışmanlara verilen bilgiler şunlardır: birim bir Baş Raportör, yargı geçmişli üç raportör ve akademik geçmişli üç raportör olmak üzere yedi personelden oluşmaktadır.*

Birimin görev ve sorumlulukları şunlardır:

Bölümler ve GK'nın sunduğu taslak kararları inceleyerek yedi gün içerisinde yorum bildirilmesi;

Üye ve raportörler için araştırma raporlarının hazırlanması;

AYM içtihadının tutarlılığının denetlenmesi;

Uluslararası İnsan Hakları Mahkemelerinin kararlarının takibi ve

Kararların hukuk dili ve yazım kurallarının tutarlılığı açısından denetlenmesi.

Karar taslakları ile ilgili yorum ve görüşler bir personel tarafından kendi deneyimine göre hazırlanır ve nihai hale getirilmeden önce Birimde görüşülür. Bu konuda bir içtihat oluşturulmuş ise Birim karar taslağı hakkında görüş hazırlamaz.

Birimin görüşleri davadan sorumlu raportör için bağlayıcı değildir ve bu raportör belirtilen görüşü uygulayıp uygulamamada özgürdür. Raportör karar taslağına, belirtilen görüşü neden uygulamadığını açıklayan bir kapak mektubunu ekleyebilir. Esaslarla ilgili rapor da AYM Üyelerine sunulur. Ayrıca, görüşmelerde bu Birim Baş Raportör tarafından temsil edilir.

Birim intranette sunulan belgeleri yasal terimler, dilbilgisi, biçim ve redaksiyon açısından günceller.

Araştırma raporları Başkan veya Başkan Vekilleri tarafından talep edilebilir. Ocak 2014 tarihine dek 20 araştırma raporu hazırlanmıştır. Bu raporların 10'u derlenerek kitap haline getirilmiştir.

Birim sistematik olarak Avrupa'daki diğer Anayasa Mahkemelerinin içtihatlarını takip etmemektedir ancak araştırma raporları hazırlanırken bu mahkemelerin içtihatları incelenmektedir.

misyon ve gerçekleşen faaliyetlerine göre personel sayısının son derece az olduğu⁴⁷, Birime AYM karar özetlerinin çıkarılmasında, her ne kadar Venedik Komisyonunun kriterlerine göre yapılıyor olsa da, eğitim verilmesinin gerektiği ifade edilerek öneriler şu başlıklar halinde sıralanmıştır.

“Araştırma ve içtihat biriminde görev yapan raportör sayısı artırılmalıdır.

Raportörlere mahkeme kararı özetlerinin çıkarılması konusunda özel bir eğitim verilmelidir.

Araştırma ve İctihat Birimi BB (bireysel başvuru) usulünün bulunduğu diğer Anayasa Mahkemeleri ile örnek uygulamalarını paylaşmalıdır.”⁴⁸

AYM'nin kararlarına da yansıdığı üzere ülkemizde Yüksek Mahkemelerde içtihadın kalitesi ve istikrarında yaşanan sorunlar ve bunun kişilerin hukuk güvenliği açısından önemli bir sorun olması karşısında AYM bünyesinde kısa süreli uygulamasının başarılı sonuçlar verdiği değerlendirilen bu deneyimin diğer Yüksek Mahkemeler için de örnek oluşturması ve bu alanda atılacak adımlara öncülük teşkil etmesi beklenebilir.

Birim ayrıca AYM kararlarının özetlerinin yer aldığı bir içtihat bülteni hazırlamaktadır.

Şu anda belirli haklara ilişkin içtihat rehberi hazırlanmaktadır.

Son olarak, derdest davalar için önem taşıyabilecek son AİHM karar ve hükümlerinin özetleri AYM için bu birim tarafından hazırlanmaktadır. Bu notlar şu anda sadece kurum içi kullanıma açıktır. Gelecekte bu bilgiler de kamuya açık hale getirilebilir.

Birim 2012- 2013 yıllarında düzenlenen çalıştay kayıtları dâhil olmak üzere bilimsel çalışmaların yayımlanmasında da sorumludur.”

http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/NA_Report_CC_Turkey_2014_tur.pdf (E.T. 3/3/2015).

⁴⁷ Kaldı ki Raporun hazırlanması aşamasında bir başraportör üç hâkim kökenli ve üç akademisyen kökenli olmak üzere yedi personel ile faaliyet gösteren Birimden daha sonra da ayrılanlar olmuş ve Birimde çalışan raportör sayısı daha da azalmıştır. Buna rağmen Birim, iki yıllık süre içinde çalışanların özverili çalışmaları sayesinde önemli ve saygın bir yer edinmiştir.

⁴⁸ http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/NA_Report_CC_Turkey_2014_tur.pdf (E.T. 3/3/2015).

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, Ed. Abdullah ÇELİK, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı: 3, Ankara, 2014

Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantıları, Cilt I ve II, Ed. Musa SAĞLAM/Serdar GÜLENER/Recep KAPLAN, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2014.

Sinan ÇINAR, “İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Başvurularda Bireysel Başvuru Süresi”, **TBB Dergisi**, S. 118, 2015, s. 51-98

DOĞRU Osman/NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2 Cilt, I. Baskı, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2012

HARRİS David J./O’BOYLE Michael vd., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Çev: Mehveş Bingöllü KILCI/Ulaş KARAN, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2003

Guide Pratique Sur la Recevabilité, Conseil de l’Europe/Cour européenne des droits de l’homme, 2014.

Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi, Ed. Musa SAĞLAM/Hasan Tuna GÖKSU, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı: 2, Ankara, 2014

KILINÇ, Bahadır, “*The Establishment of the Individual Application System In Turkey: A Promising Experience*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S. 5, Haziran 2015, s. 571-587.

SAĞLAM, Musa, “1982 Anayasası ve 6216 sayılı Kanun Çerçevesinde Bireysel Başvuru Konusu Haklar”, in **Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan**, Ed. Alparslan ALTAN/Engin YILDIRIM/Hikmet TÜLEN/Ali Rıza ÇOBAN, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2012, s. 265-307.

SAĞLAM, Musa, “*İçtihat Danışmanı (Jurisconsulte) ve Departmanı*”, in **Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri**, Ed. Musa SAĞLAM, Avrupa Konseyi Yayını, Şen Matbaa, Ankara, Şubat, 2013, s. 71-105

İnternet kaynakları

<http://www.coe.int>

<http://hudoc.echr.coe.int>

<http://www.anayasa.gov.tr>

Kararlar

AYM Kararları

AYM, E.2011/129 K.2012/81 K.T. 24/5/2012

Kamil Koç, B. No: 2012/660, 7/11/2013

Türkan Bal, B. No: 2013/6932, 6/1/2014

Ahmet Saygılı ve Şefika Saygılı, B. No: 2013/135, 21/1/2014

AİHM Kararları

Kayası/Türkiye, B. No: 64119/00, 13/11/2008

Nejdet Şahin ve Perihan Şahin/Türkiye [BD], B. No: 13279/05, 20/10/2011